

УДК 327

Проект «Південний потік» – нереалізовані амбіції газового монополіста

І.В. БЕСЧАСНА

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
E-mail: lrunya8888@mail.ru**Авторське резюме**

У представленій статті автор аналізує відмову Російської Федерації від подальшої реалізації проекту «Південний потік» та наслідки зміни позиції газового монополіста щодо будівництва газопроводу. На сьогоднішній день існують дві думки щодо подальшої долі проекту будівництва газопроводу – проросійська та європейська, які значно відрізняються одна від одної. В рамках проросійської позиції розглянуто проект будівництва нового газопроводу через Туреччину, в обхід Болгарії, Сербії, Угорщини. Одночасно проаналізовано відношення європейських країн до припинення проекту, спираючись у своїй позиції на те, що з боку «Газпрому» не було офіційного повідомлення учасників «Південного потоку» про своє рішення.

У статті проаналізовані причини та наслідки припинення будівництва «Південного потоку». Зокрема, мова йде про посилення російсько-турецьких відносин, на тлі появи нового геополітичного трикутника – Росія – Туреччина – Азербайджан. І наслідки такого співробітництва для Туреччини і Азербайджану та можливі геополітичні зміни у регіоні. Також проаналізована позиція європейської спільноти та варіанти зменшення негативних наслідків відмови від проекту для основних європейських учасників – Болгарії, Словаччини та Угорщини.

Ключові слова: газопровід, «Південний потік», Nabucco, газовий хаб, «Блакитний потік», «Південний газовий коридор», транзит газу.

Project «South stream» – the unrealized ambitions of the nature gas monopoly

I.V. BESCHASNA

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine,
E-mail: lrunya8888@mail.ru**Abstract**

In the presented article the author analyzes the denial the Russian Federation of the further implementation of the project «South Stream» and effects of changing the position of the nature gas monopolist by the position of a gas pipeline construction. For today there are two views on the future of the project - the pro-Russian and European. As part of the pro-Russian position is considered a project to build a new pipeline

© І.В. Бесчасна, 2015

through Turkey, bypassing Bulgaria, Serbia, Hungary. At the same time analyzes related to the termination of the European project, based on its position that from of «Gazprom» has not been formally notifying participants «South Stream» of its decision.

In the article analyzes the reasons and consequences of termination of building «South Stream». In particular, it is about strengthening the Russian-Turkish relations on the background the appearance of a new geopolitical triangle - Russia - Turkey - Azerbaijan. And the consequences of such cooperation for Turkey and Azerbaijan, and possible geopolitical changes in the region. Also analyzed the position of the European Community and variants of reduce the negative consequences of project failure for major European members - Bulgaria, Slovakia and Hungary.

Key words: gas pipeline, «South stream», Nabucco, gas hub, «Blue stream», «Southern gas corridor», transit of gas.

Постановка проблеми. Нафта і газ – найважливіші для світової економіки корисні копалини, які качаються по трубах. Тому контроль над трубопроводами важливий не лише з економічної точки зору: він має величезне значення з точки зору політики. Проект «Південний потік» мав дати Росії ще більші важелі впливу не лише на газовий ринок Європи, але й на політичну ситуацію в цілому.

Російський «Газпром» відмовився від наміру будівництва газопроводу «Південний потік» під впливом позиції Болгарії, яка не дозволила «Газпрому» будувати газопровід на території ЄС. Тим самим Болгарія виконала вимоги так званої «антигазпромівської директиви», згідної якої компанія на території ЄС не може будувати та бути власником своїх газопроводів.

Скасування проекту «Південний потік» поставило у складне становище одразу три уряди країн ЄС: словацького прем'єра Роберта Фіцо, угорського – Віктора Орбана та австрійського – Альфреда Гузенбауера, оскільки саме через ці країни мав пройти основний маршрут сухопутної частини проекту[5].

Аналіз досліджень і публікацій. Тема відмови Росії від проекту «Південний потік» на сьогоднішній день є досить актуальною і розглядається не лише фахівцями з питань газової сфери, але й політичними оглядачами. Аналізуючи праці, присвячені «Південному потоку», хотілося б відзначити значну різницю між дослідженнями російських та європейських аналітиків.

Зокрема, А.Акопов, який є російським політичним оглядачем, відмову Газпрому від проекту розглядає як частину великої геополітичної гри Росії. І, незважаючи на тиск зі сторони, Москва буде дотримуватись лише власних цілей, за необхідності змінивши партнерів для їх досягнення. Дослідник вважає, що припинення будівництва газопроводу буде мати негативні наслідки лише для європейських країн [2].

Натомість європейські представники вважають, що припинення реалізації «Південного потоку» - це поразка російської політики, яка не змогла відстояти свої позиції. Наприклад, польський аналітик Р. Омахель вважає, що неможливість Росії вплинути на позиції Євросоюзу у питанні антимонопольного законодавства змусила її повернутись до старих планів. На-

приклад, Газпром знову заговорив про продовження газопроводу «Ямал - Європа» [6].

Мета дослідження – аналіз причин та наслідків відмови Росії від будівництва газопроводу «Південний потік», дослідження альтернативних шляхів для поставки енергоносіїв, які можуть бути використані Росією та країнами ЄС.

Виклад основного матеріалу. В середині 2007 р. Росія оголосила про проект «Південний потік», який було задумано в першу чергу як альтернативу європейському газопроводу Nabucco. По ньому газ мав би йти по дну Каспійського моря через Центральну Азію, через Туреччину до Південної Європи та Австрії. Проте Nabucco загрожував позиції Росії – найважливішого постачальника газу до Європи. Європейці змогли б купувати паливо безпосередньо в Центральній Азії та імпортувати його в обхід Росії. З політичної та економічної точок зору це стало б вагомим ударом для впливу Москви, тому Росія уклала вигідну угоду з Центральною Азією. Москва закуповує паливо у Казахстані, Туркменістані та Азербайджані, закачує до російських труб і продає як російське паливо за більш високими цінами Західній Європі.

Через загрозу зі сторони Nabucco Росія заявила про плани будівництва «Південного потоку» - аналога «Північного потоку», по трубах якого Німеччина через Балтику отримує російський газ. Газ із Центральної Азії повинен був надходити по трубах «Південного потоку» по дну Чорного моря до Південної Європи. Таким чином, у подальшому Москва могла б контролювати газовий експорт з даного регіону в Європу. Різні геостратегічні наслідки роботи обох трубопроводів були очевидні: Nabucco міг зменшити залежність Європи від російських поставок газу, а «Південний потік» - посилити.

З цієї причини США, наприклад, весь час завзято виступали за будівництво газопроводу Nabucco. Натомість Європейська комісія тривалий час відмовлялась називати Nabucco геополітичним проектом і, відповідно, інвестувати. Деякий час колишній міністр закордонних справ Німеччини Йошка Фішер любивав консорціум Nabucco. Щоправда, без значного успіху.

Було б просто неможливо прокласти обидва газопроводи. Прикаспійські країни не видо-

бувають достатню кількість газу для того, щоб наповнити два великих газопроводи і використувати його з економічною вигодою. Тим не менш, велика економічна невпевненість навколо Nabucco, яка з'явилась одночасно з газопроводом «Південний потік», призвели до того, що європейський проект був призупинений у 2013 р. Таким чином, «Південний потік» виконав важливу для Росії мету, навіть якщо зараз проект принизив своє існування начебто через політичний тиск з боку Єврокомісії на країну-транзитера – Болгарію.

Утім, обидва газопроводи мали загальну геополітичну перевагу: і той, і інший мали бути прокладені в обхід України – через її території в Європу в даний час надходить російський газ. Саме це і стало б перевагою: в такому випадку чергова російсько-українська суперечка не зачепила б країни Західної Європи [8].

Про відмову від проекту газопроводу «Південний потік» заявив російський президент Володимир Путін 1 грудня 2014 р. під час візиту до Туреччини. Генеральний директор «Газпрому» Олексій Міллер також заявив, що проект «Південний потік» завершений; Газпром побудує новий газопровід до Туреччини потужністю в 63 мільярди кубометрів газу на рік, з яких 14 буде компенсувати транзит через Україну. Новий газопровід до Туреччини дозволить доставити 50 мільярдів кубометрів до газового хабу на грецькому кордоні. Початком нового газопроводу буде компресорна станція «Російська», початково розрахована на «Південний потік».

За фактом будівництво газопроводу «Південний потік» не було припинено. Він був лише перейменований та модифікований. Замість трубопроводу до Болгарії нова гілка буде прокладена до Туреччини, яка не є членом Євросоюзу. Далі – невелика гілка до Болгарії через Грецію, а друга гілка піде згідно з початковою запланованою трасою у напрямі Італії [5].

Припинення будівництва «Південного потоку» вважають провалом російської газової дипломатії Кремля. Із 63 млрд. кубометрів газу, які мають піти по альтернативному «Південному» «Блакитному потоку» (така назва вже з'явилась у російській пресі), Туреччина буде отримувати тільки 14 млрд. кубометрів. Будівництво такої потужної труби в європейському напрямі буде мати сенс тільки у тому випадку, якщо Газпром погодиться дотримуватись положення Третього енергетичного пакета ЄС. А ці положення, зокрема, засвідчують, що власником газопроводу не може виступати постачальник газу або пов'язані з ним компанії. Саме через невідповідність проекту «Південний потік» європейському антимонопольному законодавству ЄС змусив Болгарію заблокувати будівництво газопроводу. Крім того, була ще одна причина. У Газпрому немає на цю дорогу інвестиційних коштів. Кредити німецьких банків на «Північний потік» були надані завдяки урядовим гарантіям, які представляла команда Гер-

харда Шредера. Зараз, зокрема через санкції, про таку кооперацію не може йти і мови. А перші відрізки «Південного потоку», які Газпром збудував у Росії, вийшли невинувато дорогими: кілометр труби, прокладений по рівній місцевості, коштував більше ніж кілометр газопроводів, які будуються в горах Європи.

Російські експерти вважають, що призупинення роботи над «Південним потоком» не стане проблемою, адже завдяки великій потужності «Північного потоку», який проходить по дну Балтійського моря, Газпром може направити частину постачань, які зараз йдуть через Україну, по ньому, а потім через Німеччину – до Чехії, Австрії або Угорщини. Проте справа знову впирається в Третій енергетичний пакет. Газ із «Північного потоку» міг би йти на південь по газопроводу Opal (він прокладений по німецькій території вздовж польського кордону), але Газпром не може користуватись цією трубою, хоча ЄС зробив для росіян виняток і погодився на її користування на половину потужності. Переговори щодо використання його на повну потужність були заморожені у березні, після приєднання Криму до Росії. Тому у Газпрому на даний час не має можливості обійти Україну у постачаннях газу на Захід.

У даній ситуації стає зрозуміло чому російський газовий гігант повертається до планів продовження газопроводу «Ямал - Європа», який проходить через Польщу. На сьогодні Ямальський газопровід працює на повних об'єктах.

Призупинення проекту «Південний потік» та призупинення розвитку проекту газопроводу Opal – це не єдині негативні для Газпрому сигнали. У грудні 2014 р. британський нафтохімічний гігант BP приєднався до консорціуму, який займається будівництвом газопроводу TANAP. Ця труба, по якій де газ (для початку 16 млрд. кубометрів) з Азербайджану до Туреччини, з можливістю її продовження до Європи. Це буде конкурент «Блакитного потоку», але з тією різницею, що на відміну від планів Газпрому TANAP був схвалений Євросоюзом. Він буде готовий до 2018 р. Більш того, приєднатися до проекту планують іранські аятоли. Іран разом з Катаром нещодавно почав видобуток на родовищі Північний Парс – це найбільше газове родовище на Землі: воно настільки велике, що могло б перекрити європейські потреби на декілька десятиліть. Іранці бажали б продавати свій газ до Європи. Зараз їм заважають у цьому санкції, які накладені на Іран у зв'язку з ядерною програмою [6].

З огляду на значні зміни у геополітичній ситуації в Європі досить важко визначити хто отримає більше переваг від відмови від «Південного потоку». З одного боку Росія, яка завжди була головним гравцем на газовому європейському ринку, спрямувала свої погляди на більш лояльну державу (Туреччину) та більш слабого конкурента (Азербайджан) у реалі-

заці нових газових проектів. Проте на даний час Москва має лише підпис під Меморандумом про взаєморозуміння, що не має юридичної сили. І це не означає, що реалізація нового «Південного потоку» відбудеться. Деякі експерти вважають, що новий проект може бути лише відволікаючим маневром для Росії, який продемонструє міжнародній спільноті, що Росія не втратила свої позиції, що це проста заміна одного проекту іншим. Крім того, слід відзначити, що Туреччина має більш сильну та самостійну позицію в якості транзитної держави, на відміну від Болгарії чи України. Це, безумовно, також вплине на російську політику. Зокрема, Анкара вже домовилась про 6% знижку на ціну для газу та домоглась того, що через газопровід буде проходити додаткові 3 млрд. куб. м газу на рік. Також на відносини між Росією та Туреччиною впливають переговори про заміну європейських товарів турецькими на російському ринку після введення санкцій ЄС.

З другого боку, послабивши свої позиції в Європі, Росія може зіштовхнутись з новими конкурентами на європейському ринку газу. Наприклад, у пошуках нових джерел поставчання газу Європа може звернути свої погляди на курдський та іранський газ. Такий сценарій диверсифікації поставчання газу є досить вірогідним, за умови досягнення угоди між Ербіле (столиця Іракського Курдистану) та Багдадом, та зняття санкцій з Ірану [9].

Завершення проекту «Південний потік» має значні стратегічні наслідки. По-перше, це сигналізує про створення нового геополітичного трикутника – Росія – Туреччина – Азербайджан. Для Туреччини він ставить нові стратегічні завдання з точки зору партнерських відносин з Росією та Азербайджаном. Проте це ще більше ускладнить й без того складні відносини Туреччини з Європою, роблячи її більш залежною від європейського законодавства.

По-друге, Москва буде мати значний політичний та економічний вплив на Азербайджан. З новим газопроводом азербайджанський газ буде конкурувати з російським як на газовому ринку Туреччини, так і на південних європейських ринках.

По-третє, в результаті створення такого трикутника зовнішня політика Туреччини може стати дуже суперечливою. Країна розвиває стратегічне партнерство з Азербайджаном протягом останніх декількох років. Трубопроводи та взаємні інвестиції в енергетичному секторі становлять основу цього партнерства. Однак останнім часом Туреччина також активізувала зусилля на зближення з Росією у політичному плані. З огляду на це, залишатись одночасно стратегічним партнером Азербайджану та Росії – досить складне завдання, враховуючи напружені відносини між останніми [7].

Проект «Південний потік» був спрямований на зміцнення енергетичної безпеки Європи. Це ключовий проект у рамках диверсифікації

маршрутів постачання газу до Європи. Напряму з'єднавши поставчальників зі споживачами вуглеводнів, «Південний потік» мав значно підвищити безпеку енергопостачання всього європейського континенту.

Експерти єдині у думці, що в середньотривалій перспективі попит на газ у ЄС буде зростати. Країни, які раніше не споживали газ у великих об'ємах для промислових потреб, скоріш за все, будуть орієнтувати свої економіки на його використання, так як вугілля, мазут та атомна енергетика значно поступаються газу за екологічністю. І незважаючи на те, що сьогодні власний видобуток все ще забезпечує значну частку внутрішнього європейського споживання, з часом його пайка буде неухильно зменшуватись. Європі будуть потрібні збільшення імпорту природного газу і, відповідно, нові потужності для його транспортування. Згідно з консенсус-прогнозом провідних світових центрів прогнозування, потреби європейських країн у додатковому імпорті газу до 2020 р. може досягти 80 млрд. куб. м, до 2030 р. – перевищити 140 млрд. куб. м. Таким чином, основними питаннями енергобезпеки європейського континенту стають нарощування поставчання газу та виключення транзитних ризиків. Саме цим критеріям повністю відповідала ініціатива по будівництву «Південного потоку».

Основною метою проекту «Південний потік» було задоволення додаткового попиту європейців на природний газ, найбільш екологічно чисте й безпечне видобувне паливо. Саме газ ще тривалий час буде слугувати для ЄС надійною опорою в сфері енергетики, тому диверсифікація маршрутів та спільна реалізація проектів з будівництва нових «офшорних» систем газопроводів є важливими елементами сучасної архітектури європейської енергетичної безпеки [4].

Незважаючи на відмову Росії від будівництва «Південного потоку», країни ЄС на зустрічі міністрів енергетики восьми країн-учасниць 9 грудня 2014 р. заявили, що Євросоюз вважає заяву Росії «неофіційною» [2].

Однак, попри подібну позицію, ЄС активно шукає альтернативні шляхи вирішення ситуації, що склалась. Зокрема, після відмови Росії від будівництва «Південного потоку», проект «Південний газовий коридор» стає для Євросоюзу одним з найбільш пріоритетних. ЄС уже отримав підтвердження Азербайджану та Туреччині у прихильності щодо реалізації проектів у рамках «Південного газового коридору». Перший газ по «Південному газовому коридору» з Каспійського регіону планують отримати до 2019 р.

Крім того, через відміну будівництва «Південного потоку» Греція, Болгарія та Румунія виступають за будівництво газопроводу, який буде об'єднувати ці країни. Це дозволить покращити європейську газову мережу [1].

Зокрема Болгарія має намір продовжити у пріоритетному порядку будівництво газопрово-

ду «Південний потік» при повному дотриманні європейського законодавства. Про це йде мова у «Програмі уряду зі стабільного розвитку Болгарії на період з 2014 по 2018 рр.», яка була затверджена 21 січня 2015 р. Як пояснила віцепрем'єр уряду Болгарії Рум'яна Бичварова, таку позицію Софія займає у зв'язку з відсутністю офіційного повідомлення про припинення будівництва газопроводу. І саме проект залишається у болгарській управлінській програмі [3].

Все вищезазначене дозволяє зробити

висновки, що проект «Південний потік» та подальша відмова від його реалізації мають значні наслідки для всіх сторін. Для Європейського Союзу це ще раз продемонструвало залежність європейського ринку від постачань російського газу та важливість диверсифікації джерел енергопостачання. Для російської сторони відмова від проекту дозволила продемонструвати міжнародній спільноті, що Росія, у разі тиску на неї, завжди може знайти альтернативні шляхи реалізації свого політичного курсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Греция, Болгария и Румыния хотят построить общий газопровод [Электронный ресурс] // Корреспондент. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/business/economics/3453955-hretsyia-bolharyia-y-rumyniia-khotiat-postroyt-obschyi-hazoprovod>. – Назва з екрана.
2. Акопов П. Решение России по «Южному потоку» – часть большой геополитической игры [Электронный ресурс] / П.Акопов // Взгляд. – Режим доступа: <http://vz.ru/politics/2014/12/10/719554.html>.
3. Болгария решила продолжить строительство «Южного потока» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2015/01/22/stream/>.
4. Значение проекта «Южный поток» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.south-stream.info/ru/pipeline/significance/>
5. Людвик В. Газопровод «Южный поток» лишь переименовали и модифицировали [Электронный ресурс] / В.Людвик // Česká Pozice. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20141211/224847913.html>.
6. Омахель Р. «Южный поток»: провал газовой дипломатии Кремля [Электронный ресурс] / Р. Омахель // Newsweek Polska. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/russia/20141203/224655335.html>.
7. East of Europe: the end of South Stream and the new uneasy strategic triangle [Electronic resource]. – Regime to access: <http://www.naturalgaseurope.com/the-end-of-south-stream-and-the-new-uneasy-strategic-triangle>.
8. Hubert Wetzel. Putins South-Stream-Kalkül geht auf [Electronic resource]. – Regime to access: <http://www.sueddeutsche.de/politik/gestoppte-gas-pipeline-putins-south-stream-kalkuel-geht-auf-1.2248522>.
9. South Stream is dead. Long live South Stream [Electronic resource]. – Regime to access: <http://www.naturalgaseurope.com/south-stream-anca-elena-mihalache>.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2015

REFERENCES:

1. Gretsya, Bolgariya i Rumyniya hotyat postroit obschiy gazoprovod (Greece, Bulgaria and Romania want to build a common gas pipeline). Regime to access: <http://korrespondent.net/business/economics/3453955-hretsyia-bolharyia-y-rumyniia-khotiat-postroyt-obschyi-hazoprovod>
2. Акопов П. Reshenie Rossii po «Yuzhnomu potoku» – chast bolshoy geopoliticheskoy igryi (Russia's decision to «South Stream» - part of the big geopolitical game). Regime to access: <http://vz.ru/politics/2014/12/10/719554.html>
3. Bolgariya reshila prodolzhit stroitelstvo «Yuzhnogo potoka» (Bulgaria has decided to continue the construction of the «South Stream»). Regime to access: <http://lenta.ru/news/2015/01/22/stream/>
4. Znachenie proekta proekta «Yuzhnyiy potok» (Meaning of the project of South Stream). Regime to access: <http://www.south-stream.info/ru/pipeline/significance/>
5. Lyudvik V. Gazoprovod «Yuzhnyiy potok» lish pereimenovali i modifitsirovali (The pipeline «South Stream» just renamed and modified). Regime to access: <http://inosmi.ru/world/20141211/224847913.html>
6. Omahel R. «Yuzhnyiy potok»: proval gazovoy diplomatii Kremlya («South Stream»: the failure of the Kremlin's gas diplomacy). Regime to access: <http://inosmi.ru/russia/20141203/224655335.html>
7. East of Europe: the end of South Stream and the new uneasy strategic triangle. Regime to access: <http://www.naturalgaseurope.com/the-end-of-south-stream-and-the-new-uneasy-strategic-triangle>
8. Hubert Wetzel. Putins South-Stream-Kalkül geht auf. Regime to access: <http://www.sueddeutsche.de/politik/gestoppte-gas-pipeline-putins-south-stream-kalkuel-geht-auf-1.2248522>
9. South Stream is dead. Long live South Stream. Regime to access: <http://www.naturalgaseurope.com/south-stream-anca-elena-mihalache>.

Бесчасна Ірина Володимирівна – аспірант
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
E-mail: Irunya8888@mail.ru

Beschasna Iryna Volodymyrivna – postgraduate
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Av., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine
E-mail: Irunya8888@mail.ru